

УДК 005.95/.96:378.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-60-80

*Оксана Ломоносова, Анатолій Ломоносов***ДИВЕРГЕНЦІЯ НОРМ ЧАСУ ЯК НАСЛІДОК АДАПТАЦІЇ
ЗВО УКРАЇНИ ДО НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ***Оксана Ломоносова, Анатолій Ломоносов***ДИВЕРГЕНЦИЯ НОРМ ВРЕМЕНИ КАК ПОСЛЕДСТВИЕ АДАПТАЦИИ
ВУЗОВ УКРАИНЫ К НОВЫМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ
И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫМ УСЛОВИЯМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ***Oksana Lomonosova, Anatoliy Lomonosov***DIVERGENCE OF TIME STANDARDS AS A CONSEQUENCE
OF THE UKRAINIAN UNIVERSITIES' ADAPTATION TO THE NEW
SOCIO-ECONOMIC AND INSTITUTIONAL OPERATING CONDITIONS**

Законом України «Про вищу освіту», прийнятим у 2014 році, було встановлено, що заклади вищої освіти (ЗВО), яким надано статус національних, мають право самостійно визначати норми часу навчальної та інших видів роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників. До цього для ЗВО було обов'язковим використання норм часу для планування та обліку навчальної роботи, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України 21.08.2002 р. № 450. Після отримання дозволу на самостійне формування норм, багато які ЗВО з різних причин, передусім, у зв'язку з фінансовими труднощами, стали вносити зміни до норм часу, офіційно затверджених Міністерством освіти і науки України. Внаслідок цього у них стали з'являтися свої власні видозмінені похідні системи норм часу. Таким чином, крім офіційно затверджених норм часу, у вищій освіті виникла ціла сукупність систем норм часу на виконання навчальної роботи, які мають загальне походження, загальну «материнську» систему норм часу. У своєму розвитку вони дедалі більше віддаляються від «материнської» системи й одна від одної, що дає змогу говорити про їх дивергенцію. Метою цієї статті є дослідження процесів дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи та визначення її основних напрямів. Дивергенція норм часу є адаптивним процесом, який полягає у пристосуванні систем норм часу ЗВО до нових умов функціонування. Як необхідні передумови для дивергенції норм часу у вищій освіті України виступають законодавчі зміни, які дозволяють ЗВО в межах університетської автономії самим встановлювати норми часу на виконання навчальної роботи науково-педагогічними працівниками; різні умови функціонування ЗВО; їх відносна відособленість. Основними чинниками дивергенції виступають хронічне недофінансування вищої освіти, необхідність суттєвого підвищення якості підготовки фахівців, суттєве скорочення випускників середніх шкіл внаслідок демографічної кризи в Україні. У процесі дослідження виявлено п'ять основних напрямів дивергенції, які об'єднують відповідні первинні зміни систем норм часу. Трансформація норм часу дає змогу ЗВО адаптуватися до змін зовнішнього середовища та особливостей елементів внутрішнього середовища (організація навчального та наукового процесів, персонал, організація управління, маркетинг тощо). Подальші дослідження дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи мають полегшати у визначенні ступеня змін норм протягом певного часу в окремих ЗВО або їх групах, а також у встановленні рівнів дивергенції в різних системах норм часу.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти; навчальна робота; науково-педагогічні працівники; нормування праці науково-педагогічних працівників; норми часу для планування й обліку навчальної роботи.

Рис.: 2. Бібл.: 43.

Законом Украины «О высшем образовании», принятым в 2014 году, было установлено, что вузы, которым предоставлен статус национальных, имеют право самостоятельно определять нормы времени учебной и других видов работы педагогических и научно-педагогических работников. До этого для вузов было обязательным применение норм времени для планирования и учета учебной работы, утвержденных приказом Министерства образования и науки Украины 21.08.2002 г. № 450. После получения разрешения на самостоятельное формирование норм, многие вузы по разным причинам, прежде всего, в связи с финансовыми проблемами, стали вносить изменения в нормы времени, официально утвержденные Министерством образования и науки Украины. Вследствие этого у них стали появляться свои собственные видоизмененные производные системы норм времени. Таким образом, кроме официально утвержденных норм времени, в высшем образовании возникла целая совокупность систем норм времени на выполнение учебной работы, которые имеют общее происхождение, общую «материнскую» систему норм времени. В своем развитии они все больше отдаляются от «материнской» системы и друг от друга, что позволяет говорить об их дивергенции. Целью данной статьи является исследование процессов дивергенции норм времени на выполнение учебной работы и определение ее основных направлений. Дивергенция норм времени является адаптивным процессом, который состоит в приспособлении систем норм времени вузов к новым условиям функционирования. Как необходимые предпосылки дивергенции норм времени выступают законодательные изменения, которые позволяют вузам в рамках университетской автономии самим устанавливать нормы времени на выполнение учебной работы научно-педагогическими работниками; различные условия функционирования ЗВО; их относительная обособленность. Основными факторами дивергенции выступают хроническое недофинансирование высшего обра-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

зовання, необхідність суттєвого підвищення якості підготовки спеціалістів, суттєве скорочення випускників середніх шкіл внаслідок демографічного кризису в Україні. В процесі дослідження виявлено п'ять основних напрямів дивергенції, які об'єднують відповідні первинні зміни систем норм часу. Трансформація норм часу дозволяє вузам адаптуватися до змін зовнішньої середовища та особливостям елементів внутрішньої середовища (організація навчального та наукового процесів, персонал, організація управління, маркетинг тощо). Далішні дослідження дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи повинні зосередитися на визначенні ступеня змін норм часу в певний період часу в окремих вузах або їх групах, а також в установленні рівня дивергенції в різних системах норм часу.

Ключевые слова: вище образование; высшие учебные заведения; учебная работа; научно-педагогические работники; нормирования труда научно-педагогических работников; нормы времени для планирования и учета учебной работы.

Рис.: 2. Библ.: 43.

The Law of Ukraine "On Higher Education", adopted in 2014, stipulates that higher education institutions (HEIs), with the status of national, have the right to autonomously determine the time standards for teaching and other activities of the academic staff. Previously, HEI needed to use time standards for planning and performance of academic teaching, which were approved by the order of the Ministry of Education and Science No. 450 dated 08.08.2002. After obtaining permission for independent formation of standards, many HEIs, for various reasons, first of all, due to financial difficulties, were made to change time standards that were officially approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine. As a result, their own modified derivatives of time standards appeared. Thus, in addition to the officially approved time standards, a whole set of time standards systems for academic teaching appeared in higher education, these systems have a common origin and a common "parent" system of time standards. In their development, they are moving away from the "parent" system and from each other, which makes it possible to speak about their divergence. The purpose of the paper is to study the processes of divergence of time standards for academic teaching and to determine their main directions. The divergence of time standards is an adaptive process, which aims at adapting the systems of the HEIs time standards to the new operating conditions. Legislative changes which are necessary prerequisites for the divergence of time standards in higher education in Ukraine also allow HEIs within the framework of university autonomy to set their own time standards for academic teaching; different conditions of HEI functioning; their relative isolation. The principal factors of divergence are the chronic underfunding of higher education, the significant reduction of the number of secondary school leavers due to the demographic crisis in Ukraine, the introduction of admission conditions, which provide students with several applications for several specialties to any number of HEIs, which leads to the outflow of students to large scientific centers, etc. The study identified five main areas of divergence that combine the relevant primary changes in time standards systems. Transformation of time standards allows HEI to adapt to the external environment changes and to the peculiarities of the elements of the internal environment (teaching and research processes, personnel, management, marketing, etc.). Further studies on the divergence of time standards for academic teaching should consist in determining the degree of change in standards over time in certain HEIs or their groups, as well as in establishing levels of divergence in different systems of time standards.

Keywords: higher education; higher education institutions, academic teaching, academic staff; academic staff labor standards; time standards for planning and performing academic teaching.

Fig.: 2. References: 43.

JEL Classification: J01; I121; F15; H12; H52

Постановка проблеми. Хронічне недофінансування вищої школи України, починаючи ще з радянських часів, є головним чинником формування багатьох проблем системи вищої освіти. Скрутне фінансове становище змушувало заклади вищої освіти (ЗВО) максимально скорочувати витрати за всіма статтями. Це стосувалося навіть оплати праці науково-педагогічних працівників, які є головним ресурсом ЗВО. Необхідність тотальної економії призводила до скорочення чисельності штатних посад викладачів за рахунок значного підвищення середньорічного обсягу навчального навантаження на одного науково-педагогічного працівника. Так, у 1990-х роках у багатьох ЗВО він перевищував 1000 год на рік. У 2002 році Законом України «Про вищу освіту» максимальне навчальне навантаження науково-педагогічних працівників було обмежено 900 год. Але й ця величина багатьма вченими, освітянами та громадськими діячами визначалася як надмірна.

У 2005 р. відбулося суттєве підвищення заробітної плати, метою якого була хоча б часткова ліквідація диспропорції між складністю, напруженістю, відповідальністю праці науково-педагогічних працівників та рівнем їхньої заробітної плати, вирішення соціальних питань у вищій школі, запобігання відтоку фахівців найвищої кваліфікації, створення стимулів до підвищення ефективності праці, залучення до науково-педагогічної діяльності талановитої молоді. Разом із позитивними наслідками підвищення заробітної плати, це знову призвело до ускладнення економічного стану бага-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тьох ЗВО. Через це вже тоді частина з них стала зменшувати норми часу для планування і обліку навчальної роботи науково-педагогічних працівників [1], що було порушенням, оскільки ці норми були затверджені Міністерством освіти і науки України і їх виконання було обов'язковим.

У 2014 році Законом України «Про вищу освіту» було передбачено чергове обмеження максимального обсягу навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника. Згідно зі статтею 56 воно не може перевищувати 600 год на навчальний рік [2]. Одночасно статтею 29 Закону України «Про вищу освіту» було встановлено, що ЗВО, яким надано статус національного, мають право самостійно визначати норми часу навчальної та інших видів роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників [2]. Цим скористалися багато які ЗВО, причому не тільки ті, що мають статус національного.

З різних причин, передусім у зв'язку з фінансовими труднощами, переважна більшість ЗВО почала вносити зміни до офіційно затверджених Міністерством освіти і науки України норм часу [1], формуючи свої власні системи норм часу на виконання навчальної роботи науково-педагогічних працівників. Внаслідок цього в різних ЗВО стали з'являтися видозмінені похідні системи. Таким чином, відбувається дивергенція (від лат. *divergere* – виявляти розбіжність) норм часу на виконання навчальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До прийняття у 2014 році Закону України «Про вищу освіту» норми часу на виконання навчальної роботи, які встановлені Міністерством освіти і науки України, змінюватися не могли й мали неухильно виконуватися всіма ЗВО. Тому вивченню проблем норм часу навчальної роботи, що виконувалася науково-педагогічними працівниками українських ЗВО, увага практично не приділялася. Здебільшого в економічній, педагогічній та юридичній літературі до 2014 року піднімалися лише питання, пов'язані з великим обсягом навчального навантаження науково-педагогічних працівників [3, с. 535; 4, с. 39; 5, с. 92; 6, с. 70 та ін.]. Винятком є окремі публікації, наприклад [7], де розглянута класифікація норм часу для планування та обліку навчальної роботи, яка потім використовувалася для розробки методики розрахунків трудомісткості навчальної роботи [8]. Але й після 2014 року наукові праці в тій частині, що безпосередньо відноситься до норм часу на виконання навчальної роботи, мала надто загальний характер [9; 10; 11] тощо.

Публікації з питань дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи, яка є новим, не вивченим явищем у системі вищої освіти України, взагалі відсутні.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На відміну від сфери матеріального виробництва, організації та нормуванню праці науково-педагогічних працівників не приділяється належної уваги. При дослідженні проблем нормування у вищій школі зазвичай розглядаються питання нормування методичної, наукової, організаційної роботи, хоча і тут переважна кількість питань є невирішеними. Навчальна ж робота, незважаючи на те, що вона для науково-педагогічних працівників є основною, при цьому взагалі випадає з поля зору.

Що стосується дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи, то це явище дотепер взагалі не досліджувалося. Водночас така форма адаптації ЗВО до нових соціально-економічних та інституційних умов функціонування знайшла значне поширення. Виявлення відповідних закономірностей унесенні змін до системи норм часу різних ЗВО та узагальнення накопиченого ними досвіду має теоретичне і практичне значення для формування власних норм часу ЗВО в умовах розширення університетської автономії, в тому числі фінансової та кадрової.

Мета статті. Метою статті є дослідження процесів дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи та визначення її основних напрямів.

Для встановлення відмінностей у системах норм часу на виконання навчальної роботи, які сформовані ЗВО після прийняття у 2014 році нового Закону України «Про вищу освіту», а також визначення ступеня їх різноманіття, був проведений порівняльний аналіз норм часу, які у своїй діяльності використовують ЗВО України різного профілю. Вони зіставлялися з нормами часу для планування та обліку навчальної роботи, затвердженими Міністерством освіти і науки [1], а також порівнювалися між собою. Переважна більшість норм часу, які розглядаються нижче, призначені для проведення занять та контрольних заходів зі здобувачів вищої освіти денної форми навчання. Тому в деяких випадках для скорочення тексту форма навчання не наводиться. Якщо йдеться про заочну форму, то це вказується обов'язково.

При виконанні дослідження та вирішенні поставленого завдання застосовувалися такі методи та прийоми наукового пізнання, як логічний і системно-структурний методи, методи кількісного та якісного порівняння, прийоми абстрактно-логічного методу, аналіз, синтез, системний підхід та абстрагування, метод логічного узагальнення. Як інформаційна база дослідження слугували системи норм часу на виконання навчальної роботи, що діють у сорока двох з двохсот дванадцяти державних і комунальних ЗВО України.

Виклад основного матеріалу.

1. Сутність, передумови та чинники дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи.

Дивергенція (від лат. *divergere* – виявляти розбіжність) означає розбіжність ознак, розшарування, накопичення відмінностей, розпад спочатку єдиної сукупності на декілька нових самостійних. Дивергенцію норм часу навчальної роботи науково-педагогічних працівників слід розуміти як появу цілої сукупності різновидів систем норм часу навчальної роботи науково-педагогічних працівників, створених ЗВО на основі офіційно затверджених Міністерством освіти і науки норм часу [1]. Внаслідок цього, крім офіційно затверджених, у вищій освіті виникла ціла сукупність систем норм часу на виконання навчальної роботи, які мають загальне походження, загальну «материнську» систему норм часу [1]. Але в них з'явилося багато відмінностей, причому кількісні та якісні відмінності між «материнською» та дочірніми системами, а також між останніми, поступово збільшуються. Різновиди нових систем набувають різних форм, змінюється їхня структура, склад видів робіт і величина частини норм часу. Нерідко ЗВО, здійснюючи пошук найкращих варіантів, розробляють тимчасові системи норм часу [12], встановлюють їх на один рік [13] або передбачають можливість коригування перед початком нового навчального року [14], таким чином поступово удосконалюючи свої системи, які дедалі більше віддаляються від «материнської».

Дивергенція норм часу у вищій освіті України є адаптивним процесом, який означає пристосування закладами вищої освіти своїх систем норм часу до нових умов функціонування відповідно до особливостей і змін внутрішнього та зовнішнього середовищ. Як необхідні передумови дивергенції норм часу у вищій освіті України виступають законодавчі зміни, які дозволяють ЗВО в межах автономії самим встановлювати норми часу для науково-педагогічних працівників, різні умови функціонування ЗВО, їх відносна відособленість.

Безпосередньо до змін норм спонукає дія сукупності чинників, таких як триваюче протягом довгого часу хронічне недофінансування вищої освіти, демографічна криза в Україні, необхідність суттєвого підвищення якості підготовки фахівців. Ці чинники в певних випадках можуть бути ідентифіковані і як передумови (у широкому тлумаченні цього терміна [15]) дивергенції. Але передумови лише створюють можливості трансформації закладами вищої освіти норм часу, не зумовлюючи необхідність і доцільність їх

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

змін. Безпосередньою рушійною ж силою є чинники, дія яких призводить до дисбалансу між ЗВО і зовнішнім середовищем, а також до відхилень від нормального або бажаного стану ЗВО як відкритої системи. ЗВО, змушено реагуючи на ці відхилення і встановлюючи свої норми часу на виконання навчальної роботи, тим самим трансформують свою діяльність, приводячи її у відповідність до нового стану зовнішнього середовища.

Хронічне недофінансування вищої освіти, демографічна криза в Україні, необхідність суттєвого підвищення якості підготовки фахівців є первинними чинниками дивергенції. Їхня дія може бути деталізована (рис. 1). Наприклад, демографічна криза зумовлює суттєве скорочення кількості випускників середніх шкіл, зменшення кількості абітурієнтів і здобувачів вищої освіти. Це, у свою чергу, разом з іншими чинниками призводить до значного скорочення чисельності здобувачів вищої освіти, що навчаються за кожною зі спеціальностей, і появи академічних груп з малою кількістю здобувачів вищої освіти (малокомплектних груп). Необхідність суттєвого підвищення якості підготовки фахівців спричинила введення зовнішнього незалежного тестування. У сукупності з умовами прийому, які передбачають подачу абітурієнтами декількох заяв на декілька спеціальностей до будь-якої кількості ЗВО, це призводить до відтоку абітурієнтів до великих науково-культурних центрів (Київ, Харків, Львів, Дніпро, Одеса), а також інших країн і значної їх нестачі в регіонах.

Основним чинником дивергенції норм часу треба вважати недофінансування вищої освіти, яке спонукає ЗВО вишукувати додаткові джерела фінансування та нові резерви економії коштів. Разом з тим у зв'язку з несприятливістю підприємств до нововведень через низький рівень виробничої бази та недостатню інноваційну культуру суспільства, а також незначні фінансові можливості для фінансування науково-технічних розробок відбулося різке скорочення замовлень підприємств на виконання науково-технічних розробок.

Для державних ЗВО, кількість яких становить майже три чверті від загальної чисельності ЗВО в Україні і в яких навчається 90-92 % усіх здобувачів вищої освіти, найбільш реальним джерелом додаткових надходжень є плата за навчання здобувачів вищої освіти за кошти фізичних та юридичних осіб. З метою залучення якомога більшої кількості абітурієнтів ЗВО організують підготовку фахівців за новими спеціальностями та освітніми програмами, що призводить до зростання загальної кількості спеціальностей та освітніх програм у кожному окремому ЗВО. Тобто відбувається диверсифікація підготовки фахівців, що разом із загальним зменшенням абітурієнтів призводить до скорочення кількості здобувачів вищої освіти, які навчаються за кожною спеціальністю, і значного збільшення витрат на навчання.

У зв'язку з вичерпаністю резервів ЗВО змушені економити навіть на оплаті праці науково-педагогічних працівників, зменшуючи для цього кількість штатних посад і відповідно, свій загальний обсяг навчального навантаження. Саме це здебільшого і є причиною введення власних систем норм часу на виконання навчальної роботи науково-педагогічними працівниками.

Внесення змін до норм часу навчальної роботи, як буде показано нижче (див. п. 2.4 і п. 2.5), зачіпає норми часу на виконання методичної, наукової, організаційної та інших робіт, виконуваних науково-педагогічними працівниками ЗВО, якщо такі норми ними встановлені. При цьому певним чином змінюється організація навчального процесу, в якій дедалі більше місце займають самостійна підготовка здобувачів вищої освіти, індивідуальні заняття, дистанційна форма навчання.

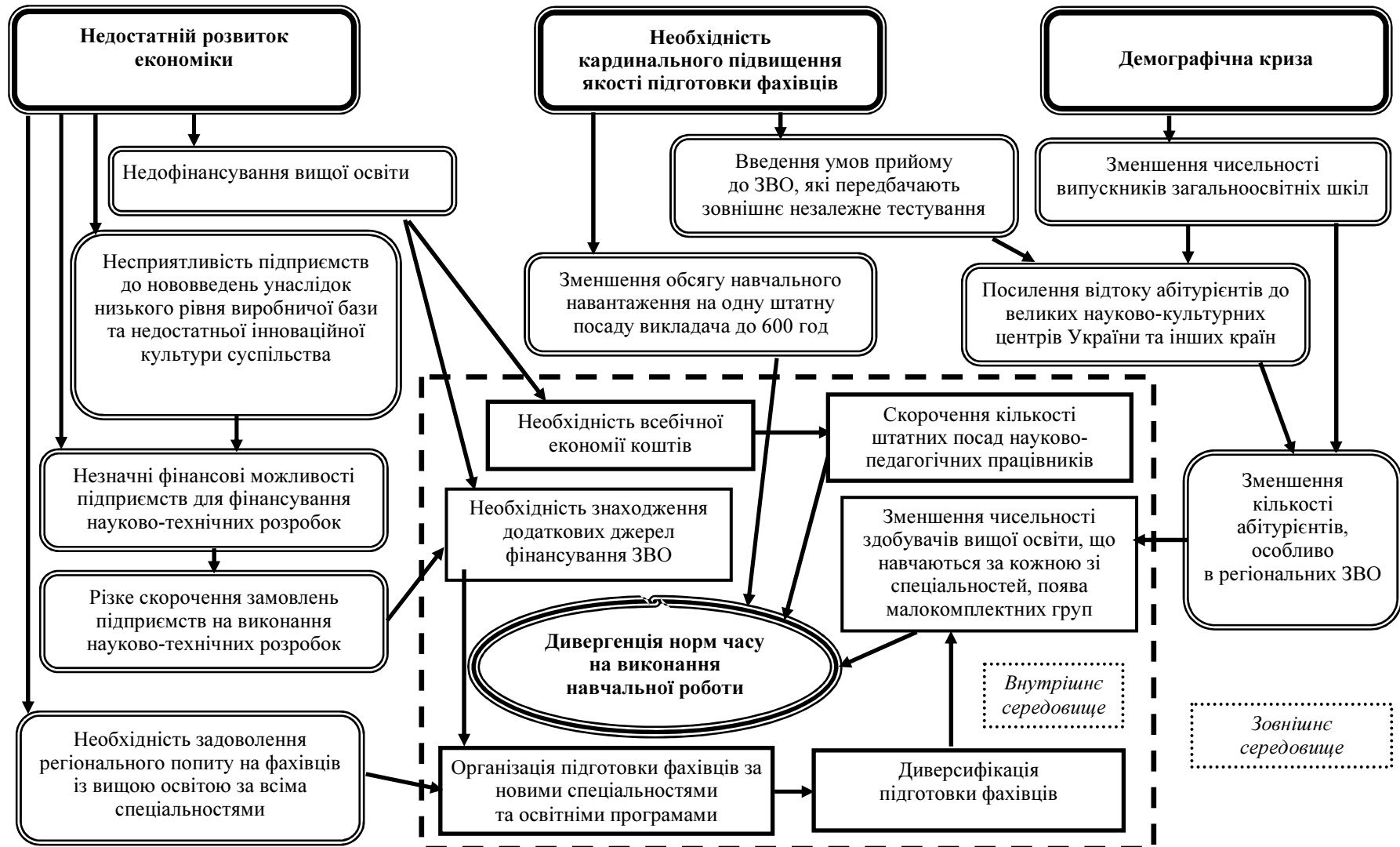

Рис. 1. Ієрархічна система чинників дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи в ЗВО
Джерело: розроблено авторами.

2. Дивергентна еволюція норм часу на виконання навчальної роботи.

У цей час трансформація систем норм часу на виконання навчальної роботи в різних ЗВО не припиняється. У них дедалі більше знаходять відображення особливості окремих ЗВО, у тому числі специфіка організації навчального процесу, характерні риси складу науково-педагогічного персоналу, реальне співвідношення між кількістю здобувачів вищої освіти і чисельністю науково-педагогічних працівників, наповнюваність академічних груп, фінансовий стан тощо.

Аналіз трансформацій, що відбулися в системах норм часу, створеними різними ЗВО, у порівнянні з державною, «материнською» системою норм часу [1], дав змогу визначити п'ять основних напрямів дивергенції норм часу, які призвели до відмінностей, що мають місце в дочірніх системах. Розглянемо їх.

2.1. Зменшення кількості видів навчальної роботи, на які Міністерством освіти і науки України встановлені норми часу.

Передусім слід зазначити, що сам перелік видів робіт, які відносяться до навчальної, багатьма ЗВО змінений і змінений дуже суттєво. Особливу увагу привертає значне скорочення в деяких ЗВО кількості видів навчальної роботи, на які встановлені норми. Міністерством освіти і науки України наказом [1] визначені обов'язкові норми на тридцять один вид навчальної роботи. Разом з тим, Житомирським національним агроекологічним університетом норми часу встановлені тільки на одинадцять видів навчальної роботи [16], Вінницьким національним аграрним університетом – на тринадцять [17], «Криворізьким національним університетом» – на шістнадцять [18] і т. ін. Внаслідок цього частина видів навчальної роботи в нормах часу деяких ЗВО взагалі не враховується. Так, у Вінницькому національному аграрному університеті відсутні норми часу на проведення індивідуальних занять зі здобувачів вищої освіти, проведення консультацій із навчальних дисциплін протягом семестру, перевірку контрольних (модульних) робіт, індивідуальних завдань, рефератів тощо [17]. Нормами часу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу не передбачена норма часу на проведення індивідуальних занять [19] тощо.

2.2. Введення до складу навчальної роботи її видів і підвидів, які не передбачені нормами часу для планування та обліку навчальної роботи, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

Інколи ЗВО вводять нові види навчальної роботи, які відсутні у базовій системі норм [1], або диференціюють чинні норми, встановлюючи їх нові підвиди. Так, у деяких ЗВО передбачені види робіт, які відсутні у нормах [1], але які постійно виконуються науково-педагогічними працівниками. Наприклад, у Харківському національному медичному університеті встановлені норми часу на перекладання екзаменів і ліквідацію академічної різниці. Їх величина відповідає нормам на первинне складання екзамену [20]. У Національному університеті біоресурсів і природокористування України до норм часу для планування та обліку навчальної роботи окремо введений підрозділ «Позааудиторна навчальна робота». До неї увійшли такі види робіт, як відпрацювання зі здобувачами вищої освіти практичних, семінарських і лабораторних занять (1 год за 1 академічну год, але не більше ніж 20 год за семестр), а також проведення індивідуальних занять та ін. [21].

У Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова до навчальної роботи введено виконання обов'язків куратора [22]. На цей вид роботи відводиться 4 год на одного здобувача вищої освіти за навчальний рік.

ЗВО досить часто диференціюють деякі види робіт, встановлюючи на нові підвиди навчальної роботи власні норми часу, тим самим збільшуючи їх деталізацію. Найчастіше це стосується проведення семестрових та державних екзаменів. Наприклад, нор-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мами [1] проведення семестрових екзаменів передбачено в усній формі (0,33 год на одного здобувача вищої освіти) та у письмовій формі (до 3 год на академічну групу і 0,50 год на перевірку однієї роботи). Водночас у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова проведення семестрових екзаменів проводиться в тестовій формі [23]. Для проведення тестування на потік (групу) відводиться до 2 год, на перевірку однієї роботи – 0,15 год [23].

У Подільському державному аграрно-технічному університеті та Харківському національному медичному університеті семестрові екзамени можуть проводитися також у формі комп'ютерного тестування. У першому ЗВО норма на проведення екзамену становить 2 год на академічну групу, на перевірку однієї роботи – 0,5 год [24]. У Харківському національному медичному університеті на проведення екзамену відведено 3 год, на перевірку роботи – 1/3 год [20].

Згідно з [1] норма часу на проведення державних екзаменів дорівнює 0,5 год на одного здобувача вищої освіти для голови та кожного члена екзаменаційної комісії. У Таврійському державному агротехнологічному університеті цей вид контрольних заходів диференціюється [25]. Норми часу визначені окремо на екзамен в усній формі (норма часу відповідає встановленій у [1]), за текстом комплексного контрольного завдання (не більше 4 год на групу), у письмовій формі з державної мови (не більше ніж 1 навчальна година на групу та 0,5 год на перевірку 1 роботи), у письмовій формі зі спеціального предмета або за спеціальністю (не більше ніж 3 год на групу та 0,5 год на перевірку 1 роботи).

Але диференціюються не тільки проведення семестрових та державних екзаменів. Наприклад, у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» у межах керівництва та приймання (захисту) індивідуальних завдань окремо виділено керівництво курсовими проектами із фахових навчальних дисциплін з використанням ігрових методів навчання. Норма часу на керівництво в розрахунку на один курсовий проєкт становить 8 год, у тому числі – 0,33 год кожному члену комісії на проведення захисту [26].

2.3. Скорочення норм часу на деякі види навчальної роботи.

Частина норм часу на певні види навчальної роботи окремими ЗВО зменшена. Наприклад, згідно з нормами часу [1] на керівництво та приймання (захист) курсової роботи відведено 2 год, якщо вона виконується із загальноосвітньої навчальної дисципліни, а у випадку, якщо дисципліна фахова, норма збільшується до 3 год. Для курсових проєктів норми часу становлять відповідно 3 і 4 год на один проєкт. Натомість у Національному університеті біоресурсів і природокористування України норма часу на керівництво та приймання курсових проєктів становить 2 год на проєкт для загальноінженерних і 3 год для фахових навчальних дисциплін. Для курсових робіт ця норма дорівнює 1 год на одну роботу, незалежно від того, з якої навчальної дисципліни вона виконується – загальноосвітньої або фахової [21]. У Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова на керівництво та приймання курсових робіт з фахових та загальноінженерних навчальних дисциплін відводиться 1,5 год на роботу, у тому числі 0,25 год кожному члену комісії на проведення захисту. Для курсових проєктів із фахових дисциплін ця норма часу становить 2 год на проєкт, у тому числі 0,25 год кожному члену комісії на проведення захисту [27, с. 6].

Згідно з [1] нормами часу для проведення консультацій із навчальних дисциплін протягом семестру дорівнюють 6, 8 і 12 % на академічну групу відповідно для денної, вечірньої та заочної (дистанційної) форм навчання. У Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» ці норми зменшені вдвічі. Вони становлять 3 % для денної форми навчання і 6 % для заочної (дистанційної) форм навчання [26].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Слід зазначити, що на деякі види навчальної роботи згідно з [1] не встановлено чітко фіксованих норм. На керівництво консультування, рецензування та проведення захисту дипломних проєктів (робіт) норми часу становлять до 20 год для ступеня молодшого спеціаліста, до 25 год для ступеня бакалавра, до 30 год для ступеня спеціаліста і до 40 год для ступеня магістра. Тобто вони можуть бути меншими ніж 20, 25, 30 і 40 год. Раніше ЗВО використовували максимальні значення цих норм. У теперішній час норми на ці види навчальної роботи зменшуються. Так, у Сумському національному аграрному університеті на керівництво, консультування, рецензування та проведення захисту дипломних (випускних) робіт (проєктів) відведено 15, 25 і 30 год відповідно за ступенями бакалавра, спеціаліста та магістра [28], а у Державному вищому навчальному закладі «Криворізький національний університет» ці норми становлять 10, 15 і 20 год [18].

2.4. Включення деяких видів навчальної роботи до складу інших видів робіт науково-педагогічних працівників.

Окремими ЗВО частина видів навчальної роботи, на які існують норми часу, затверджені Міністерством освіти і науки України [1], виведена зі складу навчальної роботи і включена до методичної або організаційної. Як приклад можна навести норми часу Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Зі складу навчальної виведено і включено до методичної роботи консультування з навчальної дисципліни протягом семестру (в розрахунок на академічну групу денної форми навчання – 4 % від загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення навчальної дисципліни, і 10 % – для заочної, тобто розмір цих норм трохи менший за ті, що встановлені [1]). Крім того, до методичної роботи віднесено рецензування дипломних робіт і проєктів. Норма часу становить до двох годин на одну роботу (проєкт) бакалавра та до чотирьох годин на роботу (проєкт) магістра [29].

У Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» [30] до методичної роботи, у розділ «Навчально-методична робота», включено проведення консультацій із навчальних дисциплін протягом семестру, перевірку модульних і поточних контрольних робіт, що виконуються під час аудиторних занять, а також перевірку та прийняття контрольних (модульних) робіт, які виконуються під час самостійної роботи. На всі ці види робіт, кожна з яких за своєю сутністю є навчальною, наказом Міністерства освіти і науки України [1] встановлені норми. І саме вони використовуються університетом, але вже як норми на виконання методичної, а не навчальної роботи, тобто як норми «другої половини дня».

У Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» до методичної роботи віднесено перевірку комплексних контрольних робіт із навчальних дисциплін та індивідуальних завдань здобувачів вищої освіти (0,2 год на роботу), перевірку індивідуальних робіт здобувачів вищої освіти заочної форми навчання (0,33 год на роботу), перевірку робіт поточного контролю за видами навчальних занять (0,2 год на роботу), керівництво та проведення захисту курсових робіт (2 год на курсову роботу), керівництво та проведення захисту курсових проєктів (3 год на курсовий проєкт), консультації з навчальних дисциплін для денної форми навчання (50 % від обсягу аудиторного навантаження за видами навчальних занять), консультації з навчальних дисциплін для заочної форми навчання (2 год на групу), керівництво виконанням кваліфікаційної роботи для викладачів випускової кафедри (бакалавра – 15 год магістра – 30 год) і т. ін. [14].

Слід відзначити, що частина робіт, які є навчальними, у цьому ЗВО включаються також і до складу організаційної роботи. Це проведення контрольних заходів із ліквідації академічної заборгованості (1,5 год), керівництво стажуванням слухачів структурних підрозділів післядипломної освіти ЗВО (до 5 год на тиждень на слухача), проведення факультативних занять [14].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Віднесення деяких видів навчальної роботи до методичної або організаційної роботи штучно звужує перелік робіт, які за своєї сутністю є навчальними. Це призводить до того, що частину видів робіт, які раніше входили до навчальної роботи, але були перенесені до складу методичної або організаційної, науково-педагогічні працівники виконують у межах «другої половини дня», вивільняючи тим самим певну кількість штатних посад, що забезпечує економію фонду оплати праці ЗВО.

Крім того, необхідно враховувати, що перенесення частини робіт, які є навчальними, до складу методичної або організаційної роботи спрощує планування «другої половини дня» тим науково-педагогічним працівникам, яким з тих чи інших причин складно набрати необхідні 948 год.

2.5. Встановлення окремих норм часу на деякі види навчальної роботи, які проводяться з малокомплектними групами здобувачів вищої освіти.

В останній час у вищій освіті Україні суттєво поширилася дрібносерійна підготовка фахівців [31], яка призводить до появи певних проблем. По-перше, незначна чисельність здобувачів вищої освіти може не забезпечити достатньої кількості штатних посад викладачів, які виділяються згідно з нормативами чисельності здобувачів вищої освіти на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника (більш докладно див. [32]). По-друге, і це – головне, проведення занять з малою кількістю здобувачів вищої освіти, що навчаються за окремими спеціальностями або освітньо-професійними програмами, є надто витратним. Внаслідок цього багато які ЗВО на проведення частини видів занять із так званими малокомплектними академічними групами встановлюють власні норми часу, величина яких так чи інакше залежить від кількості здобувачів вищої освіти у групі.

Зважаючи на те, що кількість малокомплектних груп здобувачів вищої освіти в ЗВО постійно збільшується, ця проблема становиться дедалі більш гострою. У зв'язку з цим, сукупність норм часу на роботу з нечисельними групами здобувачів вищої освіти доцільно розглядати окремо.

При віднесенні академічних груп до малокомплектних (або, як їх ще називають, малочисельних) ЗВО використовують різні кількісні критерії. Найчастіше, хоча і не завжди, цей критерій залежить від рівня вищої освіти.

Наприклад, у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара малочисельними академічними групами вважаються групи з кількістю не більше ніж 5 осіб для першого (бакалаврського) рівня і не більше ніж 3 особи для другого (магістерського) рівня [33]. У Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна встановлено, що малокомплектними є групи, чисельність здобувачів вищої освіти в яких становить менше дев'яти осіб – при підготовці бакалаврів і менше п'яти осіб – при підготовці магістрів, спеціалістів і докторів філософії [34]. У Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки малокомплектними вважаються академічні групи з кількістю здобувачів вищої освіти менше ніж 15 осіб для ступеня бакалавра і менше за 8 осіб для ступеня магістра [35].

Значна частина ЗВО при проведенні лекційних, практичних і семінарських занять з малокомплектними групами скорочує обсяг аудиторних занять. Це досягається за допомогою понижуючих коефіцієнтів (понижуючих норм), що призводить до зменшення кількості аудиторних занять. Понижуючий коефіцієнт (понижуюча норма), встановлюється, як правило, у відсотках від кількості тих занять, що мають проводитися зі звичайними повноцінними групами. Наприклад, у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» для нечисленних академічних груп (кількість здобувачів вищої освіти в яких не перевищує 10 осіб) обсяг лекційних занять встановлений у розмірі 50 % від їх обсягу за планом освітнього процесу [14]. У Подільському державному аграрно-технічному університеті під малочисельними розуміють ака-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

демічні групи, кількість здобувачів вищої освіти в яких становить до 12 осіб, незалежно від рівня вищої освіти. На проведення занять з такими групами відводиться 20 % загального обсягу аудиторних занять для цієї дисципліни на академічну групу [24].

У переважній більшості ЗВО для здобувачів вищої освіти малочисельних академічних груп передбачається проведення лише індивідуальних занять. Тобто лекційні, практичні та семінарські заняття заміщуються індивідуальними. Слід зауважити, що в подібних випадках чітко розмежувати ці види занять і відокремити їх від індивідуальних досить важко. Норми часу при цьому визначаються у відсотках від загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення навчальної дисципліни на академічну групу. Їх величина або дорівнює тим, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки [1] для проведення індивідуальних занять зі звичайними повноцінними групами або встановлюється самим ЗВО. В останньому випадку їх розмір може бути як менше, так і більше за офіційно встановлені норми [1].

Наприклад, у Харківському національному медичному університеті [20], Криворізькому національному університеті [18], Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара [33], Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка [36] та ін. норми часу на проведення занять з малочисельними групами становлять: до 10 % – для освітніх рівнів молодшого спеціаліста, бакалавра; до 15 % – для освітнього рівня спеціаліста; до 20 % – для освітнього рівня магістра. Саме такі норми встановлені [1]. Причому в двох останніх ЗВО перелік дисциплін, з яких у малочисельних групах проводяться тільки індивідуальні заняття, затверджується ректором університету.

При формуванні власних норм часу ЗВО на проведення індивідуальних занять з малокомплектними академічними групами використовуються різні варіанти. Так, у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна такі норми, які визначені у розмірі від загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення навчальної дисципліни, у порівнянні з [1] збільшені. Вони встановлені в розрахунок на академічну групу і дорівнюють: 20 % – для бакалаврського рівня вищої освіти, 30 % – для магістерського рівня, 40 % – для рівня вищої освіти доктор філософії [34].

Зменшена в порівнянні з [1] норма часу встановлена для проведення індивідуальних занять зі здобувачами вищої освіти магістерського рівня у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля. Її розмір дорівнює 15 %. При цьому «із загального обсягу індивідуальних занять $\frac{2}{3}$ відводиться на лекційні заняття, решта – на інші види занять, якщо такі передбачені робочим навчальним планом» [37, с. 12].

У Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова норми часу залежно від освітнього ступеня (бакалавр, спеціаліст і магістр) не диференціюються. У будь-якому випадку на індивідуальні заняття з академічною групою відводиться 10 % від загального обсягу навчального часу, призначеного для вивчення навчальної дисципліни [23, с. 19]. У Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова у порівнянні з [1] норма часу на проведення індивідуальних занять зі здобувачами ступеня магістра менша (12 %). Для підготовки здобувачів ступеня бакалавра вона, навпаки, перевищує норму [1] і дорівнює 15 % [27, с. 5].

У деяких ЗВО при визначенні норм часу для проведення занять із малокомплектними групами встановлюються певні обмеження. Так, у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова індивідуальна робота проводиться лише для окремих дисциплін спеціальної підготовки [23, с. 19].

Частина ЗВО диференціює норми часу залежно від чисельності здобувачів вищої освіти в академічних групах. Так, у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника норма часу на проведення занять зі здобувачами вищої освіти малокомплектних груп дорівнює: для груп здобувачів вищої освіти кількістю 1-6 осіб, які навчаються за

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

першим (бакалаврським) рівнем, – 8 %, з кількістю 7-11 осіб – 10 %. Для здобувачів освітніх рівнів магістра та доктора філософії норма часу встановлена у розмірі 10 %, якщо в академічній групі налічується 1-5 осіб, і 15 % – для груп чисельністю 6-9 осіб [38, с. 2].

Інколи обсяги аудиторних занять із малокомплектними групами розраховується пропорційно чисельності здобувачів вищої освіти в малокомплектній групі. Для кожної навчальної дисципліни він дорівнює фактичній чисельності здобувачів вищої освіти, поділеної на мінімальну кількість здобувачів вищої освіти у звичайній, повноцінній академічній групі, на яку встановлюється повний обсяг навчального навантаження, і помноженої на обсяг аудиторних занять зі звичайною академічною групою. Саме так або подібним чином визначається обсяг аудиторних занять у Сумському державному університеті [39], Донбаській державній машинобудівній академії [40, с. 4], Запорізькій державній інженерній академії [41, с. 6].

У деяких випадках для проведення занять з малочисельними групами норми часу на навчальну роботу взагалі не встановлюються. Так, у Херсонському державному аграрному університеті для малочисельних груп, кількість здобувачів вищої освіти в яких становить не більше ніж 10 осіб, заняття з окремих дисциплін проводяться за консультативно-дистанційною формою [42].

Встановлення окремих норм часу на деякі види навчальної роботи, які проводяться із малокомплектними групами здобувачів вищої освіти, є гібридним напрямом дивергенції. Вона має певні властивості двох інших напрямів – введення до складу навчальної роботи її видів і підвидів, які не передбачені нормами часу для планування й обліку навчальної роботи [1], а також скорочення норм часу на деякі види навчальної роботи. Так, поява нових норм часу на роботу з малокомплектними групами пов'язана з виникненням нових підвидів навчальної роботи. З відомих її видів, таких як читання лекцій, проведення індивідуальних занять тощо, виокремлені підвиди, що стосуються роботи тільки з особливо виділеними – малокомплектними групами. Але при цьому застосовуються як існуючі, так і скорочені норми на проведення індивідуальних занять. При використанні існуючих норм часу скорочення навчального навантаження відбувається не за рахунок введення нових норм часу на виконання певних видів навчальної роботи, а внаслідок зменшення числа занять і відповідно – обсягу аудиторних годин.

2.6. Коригування норм часу на виконання навчальної роботи закладами вищої освіти, які не мають статусу національного або дослідницького.

Незважаючи на те, що відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (ст. 56) «норми часу навчальної роботи в закладах вищої освіти державної та комунальної форми власності (крім закладів вищої освіти, що мають статус національного або дослідницького) визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки» [2], ці норми коригують і ЗВО, які не мають такого статусу. Наприклад, згідно з нормами часу Подільського державного аграрно-технічного університету на керівництво та приймання курсових робіт (проектів) з фахових дисциплін відведено 2 год на кожну (кожний). На проведення занять із малокомплектними групами, чисельність здобувачів вищої освіти в яких менше 12 осіб, норма часу дорівнює 20 % загального обсягу аудиторних занять для цієї навчальної дисципліни [24]. У Житомирському медичному інституті не передбачені норми часу на проведення індивідуальних занять зі здобувачами вищої освіти [43] і т. ін.

2.7. Система основних напрямів дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи.

Напрями дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи викладачами ЗВО доцільно представити у графічному вигляді системи. На рис. 2 показані самі напрями, а також первинні зміни норм часу, що відповідають кожному з них. Усі напрями поділені

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

на дві частини. Перша містить напрями дивергенції, пов’язані зі змінами материнської системи норм часу, що позначається на її структурі. До другої частини повністю входить тільки один напрям – зміна величини норм часу на деякі види навчальної роботи.

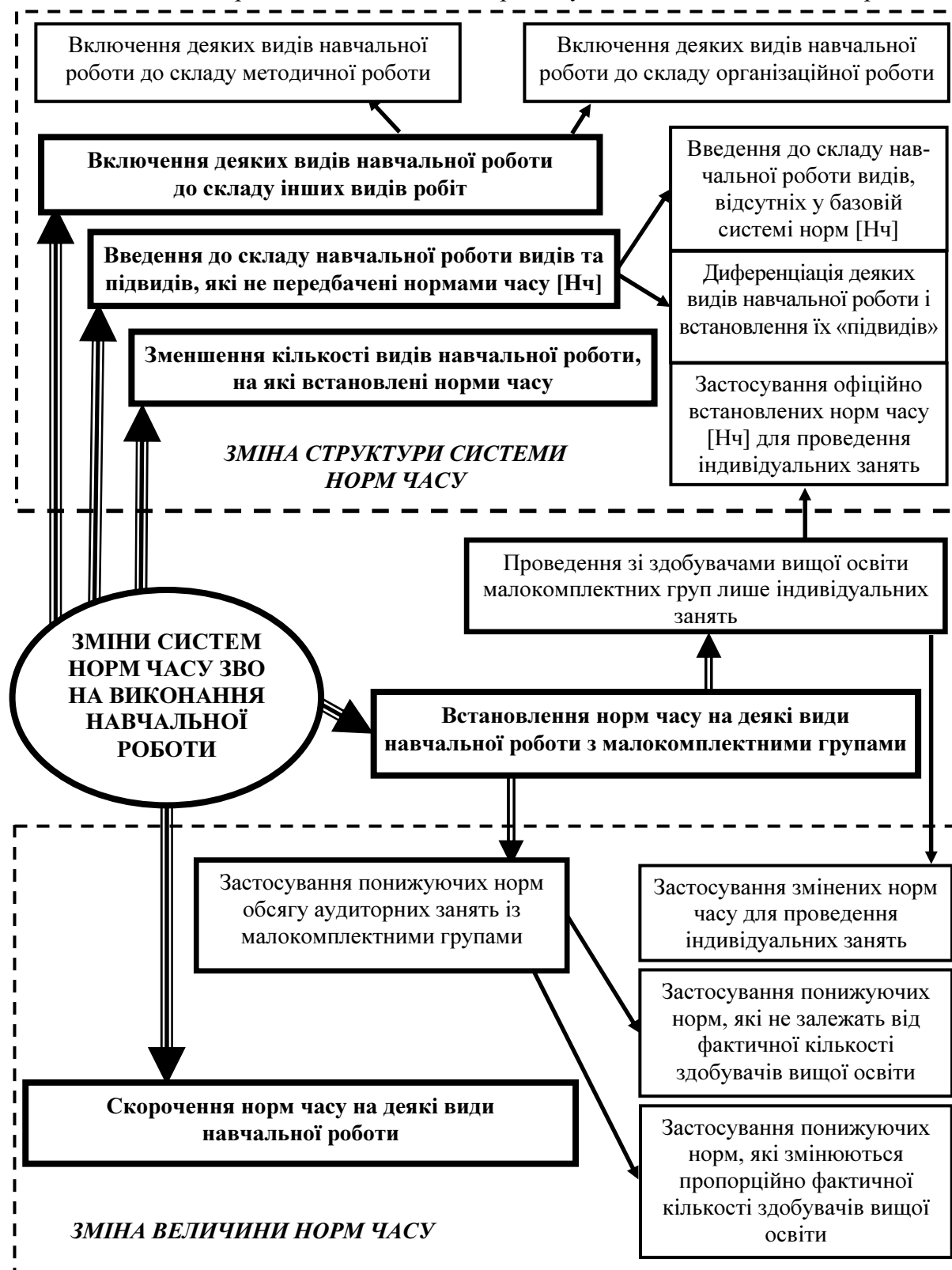

Рис. 2. Напрями дивергентної еволюції норм часу на виконання навчальної роботи
Джерело: розроблено авторами.

Напрямок дивергенції «встановлення окремих норм часу на деякі види навчальної роботи, які проводяться з малокомплектними групами здобувачів вищої освіти» не включений ні до першої, ні до другої частини, оскільки він у системі напрямів дивергенції посідає особливе місце. Це пояснюється тим, що ЗВО використовують різні варіанти встановлення норм часу на проведення занять із нечисельними групами. Усі вони, з огляду на вищевикладене, поділяються на дві підгрупи. Перша з них – застосування понижуючих норм обсягу аудиторних занять із малокомплектними групами – відноситься до першої частини напрямів (зміна структури системи норм часу). У цьому випадку встановлюються нові понижуючі норми часу, завдяки яким зменшується обсяг аудиторних занять із нечисельними групами. До цієї підгрупи, як видно з рис. 2, входять два варіанти, які відрізняються тим, що в одному величина понижуючої норми залежать від фактичної кількості здобувачів вищої освіти у групі, а в другому – ні.

Друга підгрупа (проведення зі здобувачами вищої освіти малокомплектних груп лише індивідуальних занять), яка, як вже зазначалося, є гібридною, також включає два варіанти. Перший передбачає проведення індивідуальних занять згідно з офіційно встановленими нормами часу [1]. Він також відноситься до першої частини системи напрямів дивергенції (зміна структури системи норм часу). У другому варіанті застосовуються змінені норми часу. При цьому на відміну від усіх інших первинних змін величини норм часу в цьому випадку розмір норм може бути не тільки менше, але й більше норм часу, встановлених у [1]. Такий варіант первинних змін включений до другої частини системи напрямів дивергенції (зміна величини норм часу).

Висновки та пропозиції. Таким чином, дивергенція норм часу на виконання навчальної роботи, яка відбувається у вищій освіті України, є адаптивним процесом, завдяки якому ЗВО підлаштовуються під зміни зовнішнього середовища та особливості елементів свого внутрішнього середовища (організація навчального та наукового процесів, персонал, організація управління, маркетинг тощо).

Основними напрямами дивергенції норм часу на виконання навчальної роботи науково-педагогічними працівниками є: скорочення кількості видів навчальної роботи, на які Міністерством освіти і науки України встановлені норми часу; введення до складу навчальної роботи її видів і підвидів, які не передбачені нормами часу для планування й обліку навчальної роботи, затвердженими міністерством освіти і науки України; скорочення норм часу на деякі види навчальної роботи; включення деяких видів навчальної роботи до складу інших видів робіт науково-педагогічних працівників; встановлення окремих норм часу на певні види навчальної роботи, які проводяться з малокомплектними групами здобувачів вищої освіти.

У подальших дослідженнях, на наш погляд, доцільно розширити перелік ЗВО, норми час яких аналізуватимуться. Крім того, окремими напрямами досліджень можуть бути визначення ступеня трансформації норм протягом певного часу в окремих ЗВО або їх групах, а також встановлення рівнів дивергенції в різних системах норм часу на виконання навчальної роботи.

Список використаних джерел

1. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки від 21.08.2002 р. № 450. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0698-021556-18>.
2. Про вищу освіту: Закон України від 1 червня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Ціннісні орієнтири інституалізації економічного розвитку: кол. монографія / за заг. ред. А. О. Задой. Дніпропетровськ: Державний ВНЗ «НГУ», 2010. 768 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Підласий І. П., Підласий А. І. Поглиблення євроінтеграції української системи вищої технічної освіти: посібник. Черкаси: ЧДТУ. 2010. 123 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.

5. Загірняк М. В. До проблеми корупції у вищих навчальних закладах України. *Програма ім. Фулбрайта в Україні*. Київ, 2006. 95 с. URL: http://www.fulbright.org.ua/uploaded/library/Yearbook_2006.pdf.

6. Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е. Основні напрямки аналізу трудомісткості навчальної роботи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. *Економіст*. 2007. № 4. С. 70–73.

7. Макаренко П. М., Ломоносова О. Е. Аналіз і класифікація норм часу для планування та обліку навчальної роботи науково-педагогічних працівників. *Наука і методика: зб наук.-метод. пр.* 2006. Вип. 8. С. 64–71.

8. Ломоносова О. Е. Управління трудомісткістю навчальної роботи у вищих технічних навчальних закладах: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Національний ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв, 2006. 271 с.

9. Іщук Ю. Про нормування часу навчальної та іншої роботи педагогічних, науково-педагогічних працівників. *Механіко-математичний факультет Львівського національного факультету імені Івана Франка*: веб-сайт. URL: <http://mmf.com.ua/index.php/nws/item/782-140822i1.html>.

10. Кирик О. М. Методика і технологія нарахування норм часу у вищих навчальних закладах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 34-35. С. 147–154.

11. Масікевич Ю. Г., Мислицький В. Ф., Ткачук С. С., Жуковський О. М. Особливості планування та обліку основних видів роботи науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах України. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2016. Т. 15, № 3. С. 118–121.

12. Планування та облік роботи науково-педагогічних працівників національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. Київ: НАОМА, 2015. 33 с. URL: naoma.edu.ua/ua/.../pro.../тимчасові%20норми%20часу%20НАОМА.pdf.

13. Про затвердження тимчасових норм часу для планування та обліку навчальної роботи: Наказ ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 15.05.2015 р. № 296-32. URL: http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Norm_Chas_Nakaz_296_32_2015_05_15.pdf.

14. Норми часу з планування та обліку навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи науково-педагогічних працівників національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Дніпро, 2018. 28 с. URL: http://www.nmu.org.ua/ua/content/activity/ us_documents/Наказ%20№90%202018%20рік.pdf.

15. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / гл. ред. И. Т. Касавин; Ин-т философии РАН. Москва: Канон+, РООИ «Реабилитация», 2009. 1248 с. URL: https://epistemology_of_science.academic.ru/.

16. Положення про планування та облік роботи науково-педагогічних працівників Житомирського національного агроекологічного університету. Житомир, 2016. 18 с. URL: http://znau.edu.ua/images/public_document/2016/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83_%D0%9D%D0%9F%D0%9F.pdf.

17. Положення про планування та облік навантаження науково-педагогічних працівників у Вінницькому національному аграрному університеті. Вінниця, 2016. 18 с. URL: [http://vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15f7ba5c2257e61003039c5/\\$FILE/положення%20планування%20та%20облік%2029.09_2.pdf](http://vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15f7ba5c2257e61003039c5/$FILE/положення%20планування%20та%20облік%2029.09_2.pdf).

18. Норми часу для планування й обліку навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи науково-педагогічних працівників. Кривий Ріг, 2017. 16 с. URL: http://www.knu.edu.ua/storage/files/2/Нормативна%20база/Навчальний%20процес/ normi_2017.pdf.

19. Норми часу для планування і обліку навчальної, методичної, наукової й організаційної роботи науково-педагогічних працівників. Івано-Франківськ: Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, 2018. 18 с. URL: http://nung.edu.ua/files/attachments/normy_chasu_nakaz_ta_polozhennya_sayt.pdf.

20. Положення про норми часу для планування та обліку навчальної та іншої роботи науково-педагогічних працівників Харківського національного медичного університету. Харків, 2015. 34 с. URL: http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/2522_pologen_pro_normy_chasu.doc.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

21. Положення про планування та облік роботи науково-педагогічних працівників НУБіП України. Київ, 2018. 48 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/rejting_2018_polozhennya_pro_oblik_titul_0.pdf.

22. Положення про норми часу для планування й обліку навчальної роботи науково-педагогічних працівників ВНМУ ім. М. І. Пирогова. Вінниця, 2016. 9 с. URL: <https://www.vnmu.edu.ua/загальна-інформація/основні-документи>.

23. Матеріали з планування навчальної роботи науково-педагогічного складу університету на 2018-2019 навчальний рік. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018. 46 с. URL: https://www.npu.edu.ua/images/NMC/Nakazi/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.

24. Норми часу для планування й обліку навчальної, наукової, методичної, організаційної та виховної роботи науково-педагогічних працівників Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський, 2018. 12 с. URL: <http://pdatu.edu.ua/images/2018/navchalna-robota/normy-chasu-02-07-18.pdf>.

25. Положення щодо планування та обліку основних видів робіт науково-педагогічних працівників в Таврійському державному агротехнологічному університеті. Мелітополь, 2015. 29 с. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/nmc/wp-content/uploads/sites/52/ПОЛОЖЕННЯ-щодо-планування-та-обліку-2015-на-печать.pdf>.

26. Інструкція про планування і облік основних видів роботи науково-педагогічних працівників Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» на 2018/19 навчальний рік. Харків, 2018. 36 с. URL: <blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/wp.../Ynstruktsyya-NTU-NPI-planuvannya-NPP.doc>.

27. Норми часу для планування і обліку навчальної, методичної, наукової, організаційної та виховної роботи науково-педагогічних працівників. Харків: Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, 2018. 25 с. URL: <https://met.kname.edu.ua/index.php/uk/o-kafedre-et/dokumenty-1?download=26:normi-chasu-khnumg-2018>.

28. Положення про планування та облік навантаження науково-педагогічних працівників у Сумському національному аграрному університеті. Суми, 2015. 21 с. URL: http://www.sau.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4712%3A2015-09-25-08-18-13&catid=302%3A2011-07-15-12-40-51&Itemid=362&lang=uk.

29. Норми часу для планування й обліку навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи науково-педагогічних працівників Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Дніпропетровськ, 2015. 8 с. URL: http://diit.edu.ua/upload/files/shares/navch-metod/normi_chasu.pdf#8.

30. СУЯ ХАІ-НАВ-П/002:2017. Норми часу для планування й обліку роботи науково-педагогічних працівників. Харків: Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2017. 28 с. URL: https://khai.edu/assets/documents/25/xai_2017_normy_chasu_red_3.pdf.

31. Lomonosov A. V., Lomonosova O. E., Boiko L. M. Research on the processes of reducing the number of students of one speciality at the higher technical institutions in Ukraine. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки*. 2016. № 3, т. 1. С. 91–95.

32. Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е. Виявлення резервів зменшення чисельності штатних посад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів // *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 3. С. 114–122.

33. Інструкція з планування робочого часу науково-педагогічних працівників Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Дніпро, 2019. URL: <http://www.dnu.dp.ua/view/obgovorennya>.

34. Про введення в дію рішення вченої ради з питання про внесення змін до «Положення про планування роботи, звітування й оцінювання науково-педагогічних працівників Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна»: Наказ ректора Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 21 квітня 2017 р. № 0202-1/154. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/docs/polozhennya/zvituvannya21042017.pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

35. Про затвердження норм часу для планування та обліку навчальної роботи та перелік основних видів методичної, наукової й організаційної роботи науково-педагогічних працівників на 2018/2019 н. р.: Наказ ректора Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки від 30 серпня 2018 р. № 205-з. URL: <https://ed.eenu.edu.ua/upload/docs/852/5ea4f698256cf6561003d400d32519af.pdf>.

36. Положення про організацію освітнього процесу у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. Дрогобич, 2016 28 с. URL: <http://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/polozhennya-pro-organizatsiyu-osvitnogo-procesu-u-drogobycькому-derzhavnomu-pedagogichnomu-universyteti.pdf>.

37. Положення про організацію навчального процесу. Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2015. 45 с. URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/organization_educational_process.pdf.

38. Про планування обсягу навчальної роботи : наказ ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 14 серпня 2017 р. № 477 (зі змінами від 16.08.2018 р. № 513). 23 с. URL: <https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2018/09/477.pdf>.

39. Принципи формування штату науково-педагогічних працівників СумДУ: Рішення вченої ради Сумського державного університету від 30 серпня 2018 р. URL: https://sumdu.edu.ua/images/content/general/academic-council/decision_2018-09-06.pdf.

40. Положення про порядок планування та обліку основних видів роботи професорсько-викладацького складу Донбаської державної машинобудівної академії. Краматорськ, 2018. 15 с. URL: <http://www.dgma.donetsk.ua/normativni-akti.html>.

41. Положення про планування та облік навантаження науково-педагогічних працівників у Запорізькій державній інженерній академії на 2018-2019 н. р. Запоріжжя, 2018. 20 с. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/plgnpp_1819.pdf.

42. Положення про планування та облік роботи науково-педагогічних працівників Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет. Херсон, 2017. 43 с. URL: <http://www.ksau.kherson.ua/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.html>.

43. Положення про планування та облік роботи педагогічних та науково-педагогічних працівників КВНЗ «Житомирський медичний інститут» Житомирської обласної ради. Житомир, 2017. 19 с. URL: http://www.zhim.org.ua/images/info/pol_plan_rob_vik.pdf.

References

1. Pro zatverdzhennia norm chasu dlia planuvannia i obliku navchalnoi roboty ta perelikiv osnovnykh vydiv metodychnoi, naukovoї i orhanizatsiinoї roboty pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [On approval of the time standards for planning and accounting of training activities and the main types of methodical, scientific and organizational work of pedagogical and scientific-pedagogical employees of higher education institutions]. № 450 (dated 21.08.2002). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0698-021556-18>.

2. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education: Law of Ukraine]. № 1556-VII (dated 01.06.2014). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Zadoia, A. O. (2010). *Tsinnisni oriientyry instytualizatsii ekonomichnoho rozvytku [Value orientations of the institutionalization of economic development]*. Dnipro: Derzhavnyi VNZ «NHU» [in Ukrainian].

4. Pidlasyi, I. P., Pidlasyi, A. I. (2010). *Pohlyblennia yevrointehratsii ukrainskoi systemy vyshchoi tekhnichnoi osvity [Deepening the European Integration of the Ukrainian Higher Technical Education System]*. Cherkasy: ChDTU. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.

5. Zahirniak, M. V. (2006). *Do problemy koruptsii u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy. Prohrama im. Fulbraita v Ukraini [On the Problem of Corruption in Higher Educational Institutions of Ukraine. Fulbright Program in Ukraine]*. Kyiv. Retrieved from http://www.fulbright.org.ua/uploaded/library/Yearbook_2006.pdf.

6. Lomonosov, A. V., Lomonosova, O. E. (2007). Osnovni napriamky analizu trudomistkosti navchalnoi roboty vyshchykh navchalnykh zakladiv III-IV rivniv akredytatsii. [The main directions of analysis of the complexity of educational work at higher education institutions of III-IV accreditation levels]. *Ekonomist – Economist*, 4, 70–73 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Makarenko, P. M., Lomonosova, O. E. (2006). Analiz i klasyfikatsiia norm chasu dlia planuvannia ta obliku navchalnoi roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Analysis and classification of time norms for planning and accounting of educational work of scientific and pedagogical employees]. *Nauka i metodyka – Science and methodology*, 8, 64-71 [in Ukrainian].

8. Lomonosova, O. E. (2006). Upravlinnia trudomistkistiu navchalnoi roboty u vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [Management of educational work labor intensity at higher technical universities] (Candidate's thesis). Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv [in Ukrainian].

9. Ishchuk, Yu. (n.d.). *Pro normuvannia chasu navchalnoi ta inshoi roboty pedahohichnykh, naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [On time norms of educational and other work of the academic staff]*. Retrieved from <http://mmf.com.ua/index.php/nws/item/782-140822i1.html>.

10. Kyryk, O. M. (2012). Metodyka i tekhnolohiia narakhuvannia norm chasu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. [Methods and technology of accrual of time standards in higher education institutions]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and teacher training education*, 34-35, 147-154 [in Ukrainian].

11. Masikevych, Yu. H., Myslytskyi, V. F., Tkachuk, S. S., Zhukovskyi, O. M. (2016). Osoblyvosti planuvannia ta obliku osnovnykh vydiv roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Peculiarities of planning and accounting of basic kinds of the academic staff activities at higher education institutions in Ukraine]. *Klinichna ta eksperymentalna patolohiia – Clinical and experimental pathology*, 15 (3), 118-121 [in Ukrainian].

12. *Planuvannia ta oblik roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv natsionalnoi akademii obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury [Planning and accounting of the work of the academic staff of the National Academy of Fine Arts and Architecture]*. (2015). Kyiv: NAOMA. Retrieved from naoma.edu.ua/ua/.../pro.../тимчасові%20норми%20часу%20НАОМА.pdf.

13. *Pro zatverdzhennia tymchasovykh norm chasu dlia planuvannia ta obliku navchalnoi roboty: nakaz rektora Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka vid 15.05.2015 [On Approval of Temporary Time Standards for Planning and Accounting for Academic Work: Order of the Rector of Taras Shevchenko Kyiv National University dated May 15, 2015]*. Retrieved from http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Norm_Chas_Nakaz_296_32_2015_05_15.pdf.

14. *Normy chasu z planuvannia ta obliku navchalnoi, metodychnoi, naukovoї ta orhanizatsiinoї roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Dniprovskа politekhnika»*. (2018). [Time standards for planning and accounting of educational, methodical, scientific and organizational work of the academic staff at the National Technical University «Dniprovskа politekhnika»]. Dnipro. Retrieved from http://www.nmu.org.ua/ua/content/activity/us_documents/Наказ%20№90%202018%20пк.pdf.

15. *Entsiklopediia epistemologii i filosofii nauki [Encyclopedia of epistemology and philosophy of science]*. (2009). Moscow: Kanon+, ROOY «Reabylytatsiia». Retrieved from https://epistemology_of_science.academic.ru.

16. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu [Regulations on planning and accounting of the academic staff work of Zhytomyr National Agro-ecological University]*. (2016). Zhytomyr. Retrieved from http://znau.edu.ua/images/public_document/2016/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83_%D0%9D%D0%9F%D0%9F.pdf.

17. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik navantazhennia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u Vinnytskomu natsionalnomu ahrarnomu universyteti [Regulations on planning and accounting of workload of the academic staff at Vinnytsia National Agrarian University]*. (2016). Vinnytsia. Retrieved from [http://vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15f7ba5c2257e61003039c5/\\$FILE/положення%20планування%20та%20облік%2029.09_2.pdf](http://vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15f7ba5c2257e61003039c5/$FILE/положення%20планування%20та%20облік%2029.09_2.pdf).

18. *Normy chasu dlia planuvannia y obliku navchalnoi, metodychnoi, naukovoї ta orhanizatsiinoї roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Time standards for planning and accounting of educational, methodical, scientific and organizational work of the academic staff]*. (2017). Kryvyi Rih. Retrieved from http://www.knu.edu.ua/storage/files/2/Нормативна%20база/Навчальний%20процес/normi_2017.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

19. *Normy chasu dlia planuvannia i obliku navchalnoi, metodychnoi, naukovoї y orhanizatsiinoї roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Time standards for planning and accounting of educational, methodical, scientific and organizational work of the academic staff]*. (2018). Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivskiyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet nafty i hazu [Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas]. Retrieved from http://nung.edu.ua/files/attachments/normy_chasu_nakaz_ta_polozhennya_sayt.pdf.

20. *Polozhennia pro normy chasu dlia planuvannia ta obliku navchalnoi ta inshoi roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Kharkivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu [Regulations on time limits for planning and accounting of educational and other work of scientific and pedagogical staff of Kharkiv National Medical University]*. (2015). Kharkiv. Retrieved from http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/2522_pologen_pro_normy_chasu.doc.

21. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv NUBiP Ukrainy [Regulations on planning and accounting of the academic staff work at NULS of Ukraine]*. Kyiv. Retrieved from https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/rejting_2018_polozhennya_pro_oblik_titul_0.pdf.

22. *Polozhennia pro normy chasu dlia planuvannia y obliku navchalnoi roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv VNMU im. M. I. Pyrohova [Regulations on time standards for planning and accounting of the academic staff work at Pirogov VNMU]*. (2016). Vinnytsia. Retrieved from <https://www.vnmu.edu.ua> загальна-інформація/основні-документи.

23. *Materialy z planuvannia navchalnoi roboty naukovo-pedahohichnoho skladu universytetu na 2018-2019 navchalnyi rik [Materials for planning the educational work of the academic staff of the University for the 2018-2019 academic year]*. (2018). Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University. Retrieved from https://www.npu.edu.ua/images/NMC/Nakazi/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.

24. *Normy chasu dlia planuvannia y obliku navchalnoi, naukovoї, metodychnoi, orhanizatsiinoї ta vykhovnoi roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Podilskoho derzhavnoho ahrarnotekhnichnoho universytetu [Time standards for planning and accounting of educational, scientific, methodical, organizational and educational work of the academic staff at Podilsky State Agrarian and Technical University]*. (2018). Kamianets-Podilskiyi. Retrieved from <http://pdatu.edu.ua/images/2018/navchalna-robota/normy-chasu-02-07-18.pdf>.

25. *Polozhennia shchodo planuvannia ta obliku osnovnykh vydiv robıt naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv v Tavriiskomu derzhavnomu ahrotekhnolohichnomu universyteti [Regulations on planning and accounting of the main types of the academic staff work at the Tavria State Agrotechnological University]*. (2015). Melitopol. Retrieved from <http://www.tsatu.edu.ua/nmc/wp-content/uploads/sites/52/ПОЛОЖЕННЯ-щодо-планування-та-обліку-2015-на-печать.pdf>.

26. *Instruktsiia pro planuvannia i oblik osnovnykh vydiv roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiyi politekhnichnyi instytut» na 2018/19 navchalnyi rik [Directive on planning and accounting of basic types of the academic staff work at the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" for the 2018/19 academic year]*. (2018). Kharkiv. Retrieved from <blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/wp.../Ynstruktsyya-NTU-HPI-planuvannya-NPP.doc>.

27. *Normy chasu dlia planuvannia i obliku navchalnoi, metodychnoi, naukovoї, orhanizatsiinoї ta vykhovnoi roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Time standards for planning and accounting of educational, methodological, scientific, organizational and educational work of the academic staff]*. (2018). Kharkiv: Beketov Kharkiv National University of Urban Economy. Retrieved from: <https://met.kname.edu.ua/index.php/uk/o-kafedre-et/dokumenty-1?download=26:normi-chasu-khnumg-2018>.

28. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik navantazhennia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u Sumskomu natsionalnomu ahrarnomu universyteti [Regulations on planning and accounting of the workload of the academic staff at Sumy National Agrarian University]*. (2015). Sumy. Retrieved from http://www.sau.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4712%3A2015-09-25-08-18-13&catid=302%3A2011-07-15-12-40-51&Itemid=362&lang=uk.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

29. *Normy chasu dlia planuvannia y obliku navchalnoi, metodychnoi, naukovoї ta orhanizatsiinoї roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana [Time standards for planning and accounting of educational, methodical, scientific and organizational work of the academic staff of Academician V. Lazaryan].* (2015). Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk National University of Railway Transport. Retrieved from http://diit.edu.ua/upload/files/shares/navch-metod/normi_chasu.pdf.

30. *Normy chasu dlia planuvannia y obliku roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Time standards for planning and accounting of the academic staff work].* (2017). Kharkiv: Natsionalnyi aerokosmichnyi universytet im. M. Ye. Zhukovskoho «Kharkivskiy aviatsiinyi instytut». Retrieved from https://khai.edu/assets/documents/25/xai_2017_normy_chasu_red_3.pdf.

31. Lomonosov, A. V., Lomonosova, O. E., Boiko, L. M. (2016). Research on the processes of reducing the number of students of one speciality at the higher technical institutions in Ukraine. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 3 (1), 91–95 [in English].

32. Lomonosov, A. V., Lomonosova, O. E. (2007). Vyiavlennia rezerviv zmeshennia chyselnosti shtatnykh posad naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vshchychkh navchalnykh zakladiv [Identification of reserves for reducing the number of the academic staff full-time positions at higher education institutions]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 3, 114–122 [in Ukrainian].

33. *Instruktsiia z planuvannia robochoho chasu naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Dniprovskoho natsionalnoho universytetu imeni Olesia Honchara [Instruction on planning working hours of the academic staff at the Oles Honchar Dnipro National University].* (2019). Dnipro. Retrieved from <http://www.dnu.dp.ua/view/obgovorennia>.

34. *Pro vvedennia v diiu rishennia vchenoi rady z pytannia pro vnesennia zmin do «Polozhennia pro planuvannia roboty, zvituvannia y otsiniuvannia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina»: nakaz rektora Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina [On the Enactment of the Academic Council's Decision on Amendments to the «Regulation on Work Planning, Reporting and Evaluation of the Academic Staff of Karazin Kharkiv National University»: Order of the Rector of Karazin Kharkiv National University dated 21.04.2017. No. 0202/154].* (2017). Retrieved from <http://www.univer.kharkov.ua/docs/polozhennia/zvituvannia21042017.pdf>.

35. *Pro zatverdzhennia norm chasu dlia planuvannia ta obliku navchalnoi roboty ta perelik osnovnykh vydiv metodychnoi, naukovoї y orhanizatsiinoї roboty naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv na 2018/2019 n. r.: nakaz rektora Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky [On approval of the time standards for planning and accounting of educational work and the list of the main types of methodological, scientific and organizational work of the academic staff for 2018/2019: Order of the Rector of Lesya Ukrainka Eastern European National University, dated 30.08.2018. No 205].* (2018). Retrieved from <https://ed.eenu.edu.ua/upload/docs/852/5ea4f698256cf6561003d400d32519af.pdf>.

36. *Polozhennia pro orhanizatsiiu osvithnoho protsesu u Drohobytskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Ivana Franka [Regulations on the organization of the educational process at the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University].* (2016). Drohobych. Retrieved from <http://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/polozhennia-pro-organizaciyu-osvithnogo-procesu-u-drohobytskomu-derzhavnomu-pedagogichnomu-universyteti.pdf>.

37. *Polozhennia pro orhanizatsiiu navchalnoho protsesu.: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia [Regulations on the organization of the educational process. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University].* (2015). Sieverodonetsk. Retrieved from https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/organization_educational_process.pdf.

38. *Pro planuvannia obsiahu navchalnoi roboty: nakaz rektora Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka [On planning of educational work volume: order of the rector of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, dated 14.08.2017. No. 477 (with amendments of 16.08.2018. No 513)].* (2017). Retrieved from <https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2018/09/477.pdf>.

39. *Pryntsypy formuvannia shtatu naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv SumDU: Rishennia vchenoi rady Sumskoho derzhavnoho universytetu [Principles of the academic staff formation at Sumy State University: Sumy State University Academic Council's Decision dated 30.08.2018].* (2018). Retrieved from https://sumdu.edu.ua/images/content/general/academic-council/decision_2018-09-06.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

40. *Polozhennia pro poriadok planuvannia ta obliku osnovnykh vydiv roboty profesorsko-vykladatskoho skladu Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii [Regulations on the procedure of planning and accounting of the main types of the academic staff work at the Donbass State Machine-Building Academy]*. (2018). Kramatorsk. Retrieved from <http://www.dgma.donetsk.ua/normativni-akti.html>.

41. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik navantazhennia naukovopedagogichnykh pratsivnykiv u Zaporizkii derzhavnii inzhenernii akademii na 2018-2019 [Regulations on planning and accounting of the academic staff workload at the Zaporizhzhia State Engineering Academy for 2018-2019]*. (2018). Zaporizhzhia. Retrieved from http://www.zgia.zp.ua/gazeta/plgnpp_1819.pdf.

42. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik roboty naukovopedagogichnykh pratsivnykiv Derzhavnogo vyshchoho navchalnogo zakladu «Khersonskiy derzhavnyi ahrarniy universytet [Regulations on the planning and accounting of the academic staff work at the State Higher Educational Institution «Kherson State Agrarian University]*. (2017). Kherson. Retrieved from <http://www.ksau.kherson.ua/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.html>.

43. *Polozhennia pro planuvannia ta oblik roboty pedagogichnykh ta naukovopedagogichnykh pratsivnykiv KVNZ «Zhytomyrskiy medychniy instytut» Zhytomyrskoi oblasnoi rady [Regulations on the planning and accounting of the academic staff work at CHEI “Zhytomyr Medical Institute” of Zhytomyr Regional Council]*. (2017). Zhytomyr. Retrieved from http://www.zhim.org.ua/images/info/pol_plan_rob_vik.pdf.

Ломоносова Оксана Едуардівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (просп. Ушакова, 44, м. Херсон, 73000, Україна).

Ломоносова Оксана Едуардівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедрою економіки, Херсонський філіал Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (просп. Ушакова, 44, г. Херсон, 73000, Україна).

Lomonosova Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Chair of Economics, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (44 Ushakov Av., 73000 Kherson, Ukraine).

E-mail: alvirginis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1007-3786>

ResearcherID: V-4858-2017

Ломоносов Анатолій Вадимович – доктор економічних наук, доцент, директор Херсонської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (просп. Ушакова, 44, м. Херсон, 73000, Україна).

Ломоносов Анатолій Вадимович – доктор економічних наук, доцент, директор Херсонського філіала Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (просп. Ушакова, 44, г. Херсон, 73000, Україна).

Lomonosov Anatoliy – Doctor of Economics, Associate Professor, Director of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (44 Ushakov Av., 73000 Kherson, Ukraine).

E-mail: lavloe@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9159-856X>

ResearcherID: V-4893-2017